

ANNA GADEK*

Cele edukacji prawnej w uczelniach nieprawniczych

Słowa kluczowe: edukacja prawna, edukacja prawnicza, świadomość prawna, jakość kształcenia

Streszczenie: Funkcjonowanie w Polsce licznych uczelni publicznych i niepublicznych kształcących w zakresie szeroko rozumianych nauk ekonomicznych czy społecznych wiąże się z faktem wprowadzenia do programów studiów określonych kierunków bądź specjalności przedmiotów prawniczych. Tym samym edukacja prawna pojawia się na kierunkach nieprawniczych jako dopełnienie kształcenia ekonomicznego albo jako kształcenie wiodące na innych kierunkach, np. na administracji. Znajomość prawa jest koniecznością dla każdego obywatela, ale jej znaczenie wzrasta szczególnie w przypadku osób, które pełnią rolę samodzielnych decydentów zarówno w gospodarczych jednostkach organizacyjnych, jak i w organach państwowych i samorządowych, których kompetencje wiążą się z procesami gospodarczymi.

1. Edukacja prawna a edukacja prawnicza. Wpływ prawa na gospodarkę

Funkcjonowanie w Polsce licznych uczelni publicznych i niepublicznych kształcących w zakresie szeroko rozumianych nauk ekonomicznych czy społecznych wiąże się z faktem wprowadzenia do programów studiów określonych kierunków bądź specjalności przedmiotów prawniczych. Tym samym edukacja prawna pojawia się na kierunkach nieprawniczych jako dopełnienie kształcenia ekonomicznego albo jako kształcenie wiodące na innych kierunkach, na przykład administracji. Konieczność wprowadzania do programów studiów elementów nauczania prawa wynika nie tylko z wymogów określonych przez standardy nauczania, ale wypływa także z faktu, że

* dr Anna Gądek – Katedra Ekonomii i Studiów Europejskich, Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie.

w warunkach rozwijającej się gospodarki rynkowej znaczenie wiedzy prawnej dla ekonomistów ogromnie wzrasta. Prawo jest przecież tym niezwykle ważnym instrumentem oddziaływania, z którego korzysta państwo, realizując założone cele oraz wynikające z nich zadania. Skuteczność tych oddziaływań jest jednak ściśle związana z tym, czy adresaci norm prawnych będą ich przestrzegać. I nie chodzi o to, by podporządkowanie się obowiązującemu prawu wynikało jedynie z obawy przed ewentualną sankcją, lecz by było efektem świadomego i akceptowanego zachowania, wynikającego z przekonania o słuszności i celowości nakazanych (lub zakazanych) zachowań. Ważne jest więc, by procesy edukacyjne wywierały znaczący wpływ na budowanie społeczeństwa obywatelskiego, świadomego swoich praw, ale i powinności, by zachęcały do tworzenia państwa opartego na demokratycznych ideach państwa prawa. Nie są to zadania proste, szczególnie w społeczeństwie, w którym wciąż pamięta się, że przez wiele lat prawo było instrumentem wykorzystywanym do utrzymania totalitarnego systemu, sterującym gospodarką i rynkiem, narzędziem zastraszania. Dlatego niezwykle istotne jest, by doszło do odbudowania zaufania obywateli do państwa i prawa, a w konsekwencji do sytuacji, w której obywatel oceni obowiązujące prawo jako słuszne, sprawiedliwe i racjonalne. Jest to jednak proces długotrwały, wiążący się z różnorodnymi działaniami, w tym także edukacyjnymi. Szczególnego znaczenia nabiera zatem szeroko rozumiana edukacja prawna i prawnicza społeczeństwa, obejmująca osoby, które w przyszłości na co dzień uczestniczyć będą w procesach stosowania czy realizowania prawa.

Konieczne w tym miejscu jest, by wyjaśnić i rozróżnić pojęcie edukacji prawnej i edukacji prawniczej. Takiego rozróżnienia dokonał między innymi Andrzej Korybski, twierdząc, że: „W demokratycznym państwie prawa przekazywanie odpowiednich wartości kultury prawnej, fundamentalnych zasad prawnych oraz wiedzy o prawie obowiązującym pozwalającej na korzystanie z demokratycznych instytucji państwowych, a także uruchamianie instytucjonalnych gwarancji praworządności, powinno być traktowane jako jedno z istotnych zadań edukacji narodowej”. Jeżeli zaakceptujemy tak sformułowaną tezę, to musimy uznać konieczność obecności nauczania prawa przynajmniej od szkolnictwa średniego (w ramach tak zwanej edukacji obywatelskiej na rzecz demokracji); naturalną kontynuacją edukacji prawnej wydają się studia uniwersyteckie (w tym zwłaszcza edukacja akademicka w zakresie szeroko rozumianych nauk społecznych). Zadanie edukacji prawnej spoczywa także na akademickich wydziałach prawa. Wydaje się, że „konieczność nauczania prawa” pojawia się nie tylko na poziomie szkolnictwa średniego, ale od kilku lat, z coraz większym nasileniem, występuje również na poziomie szkół wyższych różnego typu.

Edukacja prawnicza natomiast rozumiana jest jako przygotowanie do wykonywania zawodów prawniczych (sędziego, prokuratora, notariusza, adwokata, radcy prawnego). Jest więc szczególnym rodzajem procesu kształcenia prowadzonym w czasie studiów prawniczych, studiów administracyjnych, studiów podyplomowych o nastawieniu prawniczym czy aplikacji prawniczych (Dubel, Korybski, Markwart, 2002,

s. 207–208). Jest ona realizowana przede wszystkim na uniwersyteckich wydziałach prawa i administracji, a także w niepublicznych wyższych szkołach prawa i administracji.

Jak wcześniej wspomniano, procesy gospodarowania w znacznej mierze podlegają regulacjom prawnym, których znajomość jest wręcz konieczna dla prawidłowego działania na rynku. Nauczanie zarówno treści ekonomicznych, jak i prawnych ma na celu przygotowywanie kadr do pełnienia ról samodzielnych decydentów w gospodarczych jednostkach organizacyjnych, przy samodzielnym prowadzeniu działalności gospodarczej, a także w organach państwowych i samorządowych, których kompetencje wiążą się z procesami gospodarczymi. Samodzielność decyzyjna wymaga z jednej strony znajomości ram prawnych, w jakich może być realizowana, z drugiej zaś wymaga znajomości instrumentów prawnych i sposobów ich wykorzystania dla osiągnięcia zamierzonych celów. Dodać należy, że jednym z głównych czynników, wywierających wpływ na stopień świadomości prawnej społeczeństwa i realizację prawa, jest stopień znajomości podstawowych przepisów prawnych.

Pojęcie realizowania prawa dotyczy realizacji obowiązującej normy prawnej. Świadoma realizacja normy prawnej, określającej jakiś obowiązek wyrażony w formie nakazu, zakazu lub przyzwolenia – to przestrzeganie prawa. Świadoma realizacja uprawnień bądź korzystanie z kompetencji przyznanych danemu podmiotowi – to wykonywanie prawa. Przestrzeganie oraz wykonywanie prawa są zatem szczególnymi postaciami realizowania prawa (Korybski, Leszczyński, Pieniążek, 2007, s. 39 i n.).

Jak wspomniano, by prawo było należycie przestrzegane, muszą zadziałać pewne czynniki. Do podstawowych należą: znajomość prawa przez jego adresatów, motyw przestrzegania prawa, postawy wobec prawa oraz stopień zbieżności regulacji z innymi normami społecznymi. Istnieje co prawda fikcja prawna, zakładająca powszechną znajomość prawa, która uznaje, że jeśli prawo zostało należycie ogłoszone, to informacje o obowiązujących normach dotarły do adresata. Praktycznie jednak, zwłaszcza w stosunkach gospodarczych, na stopień realizacji prawa ma wpływ poziom faktycznej znajomości regulacji prawnych przez adresatów, a więc należy adresatów tych norm edukować.

Oddziaływanie państwa na stosunki społeczno-gospodarcze za pośrednictwem norm prawnych przebiega zasadniczo w dwojakim trybie. Przede wszystkim dokonuje się ono poprzez wydawanie norm o funkcji organizacyjnej, za pomocą których państwo oddziałuje bezpośrednio na życie społeczno-gospodarcze w formie kategorycznych poleceń, to jest zakazów i nakazów, lub też upoważnia swoje organy do wydawania aktów o charakterze władczym, a więc wymagających bezpośredniego podporządkowania się treści tych aktów. Normy organizacyjne bądź tworzą podstawę dla struktury organizacyjnej jednostek zarządzających, gospodarujących lub wykonywujących inne funkcje, bądź ustalają zakres ich kompetencji. Normy te mogą również ustalać porządek obowiązujący w sytuacjach masowego stykania się z ludźmi (np. przepisy konsumenckie). Prawo poprzez normy ramowo-wyznaczające określa także

ramy działalności jednostek i organizacji, w obrębie których te jednostki mogą kształtować swoje wzajemne stosunki. Tutaj państwo nie ingeruje bezpośrednio w stosunki społeczno-gospodarcze, lecz pozostawia ich kształtowanie samym stronom tych stosunków. W systemie gospodarki rynkowej ten właśnie sposób – wyznaczanie jedynie ram działalności poszczególnym jednostkom gospodarczym – ma główne zastosowanie (Gneta i in., 2003, s. 9 i n.).

Bez wątpienia prawo jest jednym z czynników wywierających wpływ na działalność gospodarczą i przebieg procesów gospodarczych. Wykazanie jednak tego wpływu, a zwłaszcza jego stopnia nie jest sprawą prostą, szczególnie w polskich doświadczeniach gospodarczych. Jedno z nich, charakterystyczne dla gospodarek nakazowo-rozdziałczych uznaje, że gospodarowanie powinno być w całości określone przepisami prawnymi, a każda działalność gospodarcza powinna opierać się na wydanych w tym celu przepisach prawnych. Stanowisko to prowadzi do hipertrofii roli ustawodawstwa gospodarczego i do fetyszyzacji roli prawa jako regulatora stosunków gospodarczych. Nie może być ono przyjmowane w państwach o gospodarce opartej na zasadzie wolności gospodarczej. Z kolei pogląd przeciwny podważa skuteczność prawa jako środka mogącego pozytywnie oddziaływać na stosunki gospodarcze, bowiem uznaje prawo za hamulec działalności gospodarczej ograniczający inicjatywę i elastyczność działania (Kufel, Siuda, 2001, s. 23 i n.).

Z pewnością żaden z tych poglądów nie może być w tak skrajnej formule akceptowany i prezentowany studentom, którzy powinni uzyskać informację, że wpływ prawa na kształtowanie procesów gospodarczych jest zagadnieniem złożonym i zależy od wielu czynników. Charakteryzując ogólnie prawo jako instrument oddziaływania na gospodarkę, należy z jednej strony zwrócić uwagę na to, że cechuje się ono pozorną łatwością osiągnięcia pożądanego efektów. Wynika to przede wszystkim z faktu, że organ legislacyjny czyni to stosunkowo niewielkim nakładem sił i środków. Z drugiej jednak strony prawdziwe efekty wydania przepisów prawnych są uzależnione od przestrzegania i akceptacji tych przepisów przez ich adresatów. Zdarza się bowiem, że wydane przepisy nie są ani przestrzegane, ani stosowane, a bez tego nie sposób mówić o prawie jako o instrumencie oddziaływania na procesy gospodarcze. Prawo nie wpływa bowiem automatycznie i natychmiast na gospodarowanie, a staje się autentycznym instrumentem oddziałującym dopiero wtedy, gdy jest ono przestrzegane przez adresatów – podmioty, dla których zostało wydane, oraz gdy uwzględnia działanie praw ekonomicznych. Stąd też istotnym warunkiem efektywności prawa jest właściwy przebieg procesów jego wdrażania. Prawo jako jeden z instrumentów wywierających wpływ na procesy gospodarowania nie powinno być nadużywane ilościowo. Traktowanie bowiem prawa jako najważniejszego i uniwersalnego środka oddziaływania na gospodarkę prowadzi do nadmiaru przepisów prawnych, a to z kolei wywołuje poważne osłabienie ich skuteczności. Organy legislacyjne powinny więc z prawa jako regulatora stosunków gospodarczych korzystać z umiarem i tylko wtedy, gdy wydanie stosownych przepisów da optymalne korzyści z makroekonomicznego punktu widzenia. Należy zatem zauważyć, że oddziaływa-

nie aktów normatywnych na przebieg procesów gospodarczych powinno mieć racjonalny zakres. Dodatkowo istnieje jeszcze niebezpieczeństwo przekraczania racjonalnego zakresu prawa ze strony aktów normatywnych o charakterze wykonawczym i pozaustawowym. Z drugiej zaś strony w rozwiniętych gospodarkach rynkowych funkcjonujących w warunkach globalizacji nie można wyeliminować prawa z życia gospodarczego i zdać się jedynie na działalność praw ekonomicznych. Żadna współczesna, rozwinięta gospodarka kapitalistyczna nie może prawidłowo działać i rozwijać się bez ingerencji prawa. Bez tej ingerencji nie mogą też przebiegać procesy integracyjne w Europie, które przecież w poważnym zakresie dotyczą wypracowania i wprowadzenia wspólnych rozwiązań gospodarczych. Wydaje się, że właśnie takie przeświadczenie o roli prawa w gospodarce powinien wynieść student z odbytych wykładów, ćwiczeń czy innych zajęć. Tym samym podejście szkół wyższych do zakresu programowego i jakości nauczania przedmiotów prawnych jest problemem niezwykle ważnym dla rozwoju świadomości prawnej studentów. Uczelnie powinny opracować i wdrożyć takie przedmioty, które pozwolą na poznanie przez studentów pożądaných treści norm prawnych przy nabyciu umiejętności posługiwania się nimi w przyszłości. Należy przy tym pamiętać, że przekazując wiedzę o prawie studentom kierunków nieprawniczych, nie zawsze można wykorzystywać te same formy i metody nauczania, które powszechnie stosuje się w uniwersyteckiej edukacji prawniczej. W znacznej mierze okażą się one mało przydatne, nadmiernie nadbudowane teorią, a czasami po prostu zbyt trudne dla studentów kierunków innych niż prawo. Stąd też powstaje konieczność, by nauczyciele prawnicy poszukiwali rozwiązań pozwalających zrealizować program i osiągnąć pożądane efekty, którymi są: poznanie stosownych instytucji polskiego prawa oraz nabycie umiejętności praktycznego wykorzystania ich w różnorodnych sytuacjach zawodowych i życiu codziennym.

Zadaniem edukacji prawnej w szkole menedżerskiej jest więc przekazanie studentowi takiej wiedzy o prawie i takich umiejętności praktycznych, które w połączeniu z wiedzą i umiejętnościami z zakresu innych przedmiotów zawodowych stanowić będą przygotowanie do zawodu ekonomisty, finansisty, bankowca, menedżera, urzędnika państwowego – słowem do tych zawodów, w których znajomość podstaw prawa jest niezbędna. Ekonomista będzie zapewne co kilka lat zmieniał pełnione role zawodowe, stąd jego podstawowe kompetencje prawnicze wyniesione ze studiów powinny być przydatne na dłużej (Jabłońska-Bonca, 2001, s. 11).

Oczywiście, studia pierwszego stopnia (licencjackie) nie mogą dać studentowi pełnych kwalifikacji zawodowych. Będzie on je zdobywał stopniowo w ciągu przyszłej pracy zawodowej. Na uczelni powinien otrzymać jednak solidne przygotowanie wstępne. Dlatego też ważne jest, by nauczanie prawa spełniało podstawowe cele:

- rozbudzało zainteresowania prawem;
- ukształtowało sposób prawniczego myślenia;
- prowadziło do zdobycia praktycznych umiejętności niezbędnych do wykonywania wyuczonego zawodu;
- rozwijało świadomość prawną i pożądane postawy wobec prawa.

Osiągnięcie tych celów jest możliwe wtedy, gdy przyjęte metody nauczania nie będą ograniczać się do podawania studentowi wyłącznie gotowej, książkowej wiedzy. Wykład, jako podstawowa metoda nauczania występująca w szkołach wyższych, powinien i w szkole licencjackiej stanowić najważniejszy sposób nauczania teorii. Żywe słowo bowiem było i jest kluczowym elementem procesu dydaktycznego bez względu na typ i rodzaj szkoły. Inne metody nauczania powinny jednak stanowić istotne dopełnienie i zwieńczenie nauczania teoretycznego.

Zakłada się, że w wyniku zorganizowanego procesu nauczania prawa student kierunków nieprawniczych powinien zdobyć:

- Pewien zasób wiedzy z zakresu prawa państwowego (Konstytucji), który jest potrzebny każdemu obywatelowi, dla ekonomisty zaś ma ponadto takie znaczenie, że pozwala poznać uwarunkowania oraz obszar wolności gospodarczej i praw obywatelskich, które wykorzysta przy prowadzeniu działalności gospodarczej i zawodowej. Oczywiście powinien poznać również mechanizm działania państwa, rozróżniać organy państwowe oraz ich kompetencje, w szczególności w dziedzinach ważnych dla życia gospodarczego. Niezbędna jest też znajomość struktur organów i instytucji państwowych, organów wymiaru sprawiedliwości oraz organów ochrony prawnej i obsługi prawnej, a ponadto pewne wiadomości o sposobach uzyskiwania tej ochrony, jaką daje prawo temu, kto potrafi odpowiednio wykorzystać istniejące instytucje.
- Znajomość wybranych zagadnień prawa administracyjnego, biorąc pod uwagę fakt, że życie gospodarcze, w którym będzie brał udział, jest regulowane i kontrolowane przez organy administracyjne, a zatem kontakty z nimi każdego przedsiębiorcy muszą być częste i wielorakie.
- Elementarną wiedzę z zakresu prawa karnego, a w szczególności przestępstw gospodarczych – musi ona zostać przybliżona ekonomicznie choćby po to, aby znał związane z tymi przestępstwami zagrożenia, na jakie może być wystawiony przez niezajomość prawa, a tym samym nie naraził się na związaną z nimi odpowiedzialność karną.
- Wiedzę z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, która obejmuje przede wszystkim unormowanie stosunków zachodzących w procesie świadczenia pracy między pracownikiem a pracodawcą oraz zagadnienia związane z ubezpieczeniami społecznymi. Znajomość podstawowych regulacji z tej gałęzi prawa jest koniecznością wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z pracą umownie podporządkowaną i zarządzaniem zasobami ludzkimi. Nie można wyobrazić sobie, by menedżer pracodawca mógł kierować zespołem ludzi i organizować proces pracy bez znajomości reguł prawnych rządzących tą dziedziną. Pracodawcy przecież muszą zgodnie z obowiązującymi przepisami zatrudniać i zwalniać pracowników, określać ich obowiązki, udzielać urlopów, wypłacać wynagrodzenia, dbać o higienę i bezpieczeństwo w zakładzie pracy, prowadzić dokumentację pracowniczą itp. Bez znajomości tych zagadnień za-

równy pracownicy, jak i pracodawcy narażają się na ujemne konsekwencje oraz doprowadzają do powstawania antagonizmów między nimi.

- Podstawową wiedzę z zakresu prawa finansowego, dotyczącą przede wszystkim zasad rozliczeń przedsiębiorców z instytucjami publiczno-prawnymi z tytułu prowadzonej działalności, zasad prowadzenia rachunkowości firmy, systemu ubezpieczeń – w wypadku gdy chodzi o gospodarowanie zasobami pieniężnymi. Konieczne jest również poznanie systemu kontroli finansowej, a przede wszystkim kontroli skarbowej wykonywanej przez urzędy skarbowe w stosunku do organizacji gospodarczych, jak i instytucji państwowych. Każdy ekonomista musi zostać wyposażony w elementarną wiedzę dotyczącą prawa podatkowego, prawa o opłatach publicznych, prawa celnego, papierów wartościowych i zasad obrotu nimi. Zagadnienia te są nie tylko przedmiotem zainteresowania prawa finansowego, ale i innych gałęzi – głównie prawa administracyjnego i cywilnego. Sprawne zarządzanie procesami gospodarczymi w oderwaniu od aspektów prawno-finansowych wydaje się niemożliwe.
- Szeroką wiedzę z zakresu prawa gospodarczego, które jako kompleksowa gałąź prawa zawiera normy prawne dotyczące organizacji i działalności przedsiębiorców. Znajomość tych regulacji jest podstawą wszelkich działań na rynku, warunkiem niezbędnym do rozpoczęcia działalności gospodarczej i prowadzenia przedsiębiorstwa, określenia jego formy organizacyjno-prawnej, restrukturyzacji czy sanacji.
- Obszerną wiedzę z zakresu prawa cywilnego i handlowego, jako najbardziej konieczną dla obrotu gospodarczego. Działalność gospodarcza oraz instrumenty i mechanizmy prawne dla tej działalności kreowane są właśnie przez prawo cywilne. Ma ono tę właściwość, że daje rozmaite uprawnienia podmiotom prawa, ale zarazem im samym pozostawia decyzję, czy skorzystają z tych uprawnień i wykażą inicjatywę. W rezultacie nieznanności możliwości wpływających z tej gałęzi prawa lub braku umiejętnego wykorzystania instytucji cywilnoprawnych może dojść do powstania strat majątkowych lub braku wykorzystania potencjalnych korzyści. Konieczność pogłębiania wiedzy z zakresu tej dyscypliny prawa wynika również z faktu, że liberalizacja rynku pociąga za sobą szersze zastosowanie metod cywilistycznych kosztem węższego stosowania metody administracyjnej.

Nadmienić należy, że prawo jako jeden z czynników kształtujących sytuację gospodarczą posługuje się zasadniczo trzema metodami: cywilistyczną, administracyjną i karną. Podstawowe znaczenie w zakresie regulacji działalności gospodarczej ma zasada cywilistyczna i administracyjna. Pierwsza z nich charakteryzuje się równorzędnym traktowaniem (pod względem prawnym) adresatów normy prawnej i jedynie subsydiarnym stosowaniem przymusu państwowego.

Z administracyjną metodą regulacji działalności gospodarczej mamy do czynienia wtedy, gdy norma prawna daje jednemu adresatowi uprawnienia władcze (imperium) względem drugiego adresata. Regulacja działalności gospodarczej i jej prowadzenie

przy wykorzystaniu tylko jednej metody nie są praktycznie możliwe. Stopień wykorzystania każdej z nich jest uzależniony w głównej mierze od przyjętego modelu zarządzania gospodarką. W modelu nakazowo-rozdzielczym w większym stopniu jest wykorzystana metoda administracyjna, a w gospodarce rynkowej rozszerza się stosowanie metody cywilistycznej. Jest ona głównym regulatorem obrotu gospodarczego i wszelkich stosunków zobowiązaniowych zachodzących między przedsiębiorcami. Stąd też jednym z warunków skutecznego i bezpiecznego prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej jest wyposażenie decydentów w niezbędny zakres wiedzy właśnie z tej dziedziny prawa.

Należy dodać, że stosunki gospodarcze uregulowane są zarówno normami bezwzględnie obowiązującymi (imperatywnymi), jak i względnie obowiązującymi (dyspozytywnymi). Pierwsze z nich w sposób sztywny określają prawa i obowiązki podmiotów stosunków prawnych, wyłączona jest więc tutaj możliwość swobodnego zachowania się stron. Gdyby podjęły one taką próbę i wprowadziły do umowy postanowienia sprzeczne z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawa, postanowienia takie nie wywołałyby pożądaných skutków prawnych. Posługując się zatem przepisami bezwzględnie obowiązującymi, ustawodawca z góry narzuca kontrahentom danego typu umowy zespół ustalonych przez siebie obowiązków i praw. Zdecydowaną większość norm zobowiązaniowych stanowią natomiast normy prawne typu dyspozytywnego. Ich istota polega na tym, że wskutek porozumień strony mogą kształtować treść zawieranych z sobą uzgodnień. W praktyce jednak kontrahenci niezbyt często zmieniają wzajemne prawa i obowiązki uregulowane przepisami względnie obowiązującymi, zwłaszcza gdy są to częste, powszechnie stosowane umowy nazwane. Spowodowane jest to z jednej strony akceptacją propozycji określonych przez ustawodawcę, a z drugiej wypływa z faktu, że masowość zawieranych przez przedsiębiorców umów nie pozwala na szczegółowe kształtowanie ich treści. Istnieje jednak nadal niebezpieczeństwo, że przy tak przyjętej konstrukcji prawnej pojawi się możliwość wykorzystywania przez jednego z kontrahentów w stosunkach gospodarczych swej przewagi natury ekonomicznej.

W związku z tym, że charakter mocy obowiązującej (imperatywność bądź dyspozytywność) przepisów prawnych może rodzić w praktyce gospodarczej wątpliwości, a stosunki gospodarcze są wyznacznikiem działań nie tylko prawników, uzasadniona jest konieczność rozszerzania edukacji prawnej i uczenia prawa na różnych kierunkach studiów, tak by doszło do wyposażenia w wiedzę prawną jak najszerszego kręgu osób.

2. Jakość i efektywność w nauczaniu prawa

Niezwykle doniosłe znaczenie dla jakości i efektywności nauczania ma właściwy dobór treści dydaktycznych, które doprowadzą studenta do wcześniej wytyczonego

celu. Dobór treści nauczania musi nie tylko odpowiadać merytorycznym wymaganiom przedmiotu, lecz także powinien pomagać studentowi w kształtowaniu się i dorastaniu do uczestnictwa w aktywnym życiu społecznym. Powinien więc uwzględniać potrzeby studiujących, ich zawodowe aspiracje, oczekiwania społeczne oraz potrzeby rynku pracy.

Wydaje się, że w tym zakresie uwzględniona powinna być zasada „toczącej się reformy” Torstena Huséna, która wymaga ustawicznej kontroli i aktualizacji treści kształcenia, co jest niezwykle istotne w przypadku edukacji prawnej (Denek, 1999, s. 121 i n.). Doborowi i układowi treści kształcenia służą teorie (koncepcje): kompleksowo-problemowa, strukturalizmu, programowania dydaktycznego i idei przewodnich różnych dyscyplin naukowych. Dopełniają je teorie „szerokich pól treściowych” czy nauczania aktywizującego (Bereźnicki, 1994, s. 86 i n.; Okoń, 2003, s. 119 i n.; Kupisiewicz, 1996, s. 43 i n.).

Należy stwierdzić, że reformy szkolnictwa wyższego w Polsce poszły i w tym kierunku, by w zakresie doboru i układu treści kształcenia oraz konstruowania planów studiów wzrastała autonomia uczelni i swoboda nauczycieli akademickich w realizacji programów nauczania. Ważne jest, by w takiej sytuacji określone zostały podstawowe wymagania programowe, które połączą materiał programowy z celami kształcenia. Jednak dotychczasowe programy studiów nie ułatwiają syntetycznego ujmowania treści, a wręcz przeciwnie – wciąż istotą tych programów jest daleko idące wyodrębnienie się poszczególnych przedmiotów i koncentrowanie się niemal wyłącznie na wiadomościach.

W nowym modelu szkolnictwa wyższego postuluje się, by odejść od tradycyjnego podziału treści programowych. Szkoły wyższe powinny w większym stopniu wprowadzać eksperymentalne programy studiów i programy autorskie, które nie tylko mogą uatrakcyjnić programy nauczania, ale pozwolą na ich systematyczne aktualizowanie, rozwijanie i dostosowywanie do pojawiających się wymagań, potrzeb czy oczekiwań.

W niektórych krajach podejmuje się próby opracowania indywidualnych programów studiów, które zawierają nie tylko treści kształcenia i ich układ, ale też szczegółowo zaprogramowany przebieg uczenia się – sekwencje przedmiotów, czas uczenia, zalecane metody pracy umysłowej i sposoby korzystania ze środków dydaktycznych. Kształcenie studentów, jako ciąg wzajemnie zintegrowanych czynności nauczyciela i studenta zmierzających do realizacji przyjętych celów edukacyjnych, jest jednym z najważniejszych elementów systemu kształcenia, stąd też różnicowanie czynności dydaktycznych oraz sposobów monitorowania przebiegu tego procesu jest istotnym wyzwaniem dla rozwoju teorii procesu kształcenia.

Coraz częściej podkreśla się w literaturze konieczność zbliżenia kształcenia na studiach do życia, a tym samym akcentuje się problem wartości w treści studiów, działaniu i praktyce (Czerska, 1986, s. 68 i n.; Pasterniak, 1993, s. 95). Wszelka aktywność, tak prywatna, zawodowa, jak i społeczna, jest działaniem zmierzającym do osiągnięcia wartości jako celu determinującego finał. Działanie bez wartości traci

sens i energię twórczą (Maritain, 1993, s. 89). Wartości są potrzebne młodym ludziom „jak powietrze” (Hiszpańska, 1994). To, jakie będą wartości, zależy od wielu czynników, na przykład od treści podręczników akademickich, systemów wychowania, istniejących autorytetów. Jeżeli zdobywanie wiadomości, umiejętności, rozwijanie zainteresowań i zdolności zaczyna się od wartości, wówczas dla ich osiągnięcia wytycza się cele edukacji akademickiej i podejmuje adekwatne dla ich realizacji działania.

Prawo jako element kultury społecznej zawsze jest nośnikiem określonych wartości. Dla jego akceptacji i skuteczności ważne jest więc, by wartości te pozostawały w harmonii z wartościami wpisanymi w pozaprawne systemy normatywne, na przykład system norm moralnych czy religijnych. W konsekwencji prowadzi to do aksjologicznego uzasadnienia obowiązywania prawa. Edukacja prawna niesie z sobą także przekaz wychowawczy, określając wzorce pożądanych zachowań.

Pomimo różnic społecznych, geograficznych czy ekonomicznych podstawowe założenia dotyczące sposobów osiągania przez studentów celów kształcenia przyjmowane są w zasadzie w ujednolicony sposób. Należą do nich (Denek, 1999, s. 33):

- określenie motywów studiowania i potrzeb studentów wynikających z pełnionych przez nich ról indywidualnych i społecznych;
- zaspokajanie potrzeb edukacyjnych poprzez stworzenie młodzieży studiującej warunków do zdobycia określonej wiedzy, zrozumienia jej i opanowania sprawności;
- asystowanie studentom w procesie dochodzenia do mistrzostwa w zakresie tego, co wybrali za przedmiot studiów, w celu otwarcia przed nimi drogi do osiągnięcia autonomii uczenia się i efektywności w tym zakresie;
- kształtowanie procesu studiowania w celu wywiązania się z obowiązków osobistych i społecznych; wykorzystanie potencjału, jaki tkwi w każdym z nich.

Analizując programy nauczania prawa realizowane w szkołach wyższych typu licencjackiego, kształcących studentów na kierunkach nieprawniczych, można zauważyć, że większość z nich uwzględnia taki zakres materiału dydaktycznego, który – jeżeli zostanie prawidłowo wdrożony i opanowany przez studenta – spowoduje, że po ukończeniu studiów będzie on umiał:

- posługiwać się podstawowymi pojęciami z zakresu prawa i prawidłowo je stosować;
- powiązać normy prawne z innymi systemami normatywnymi i ocenić ich wzajemne zależności;
- rozróżniać rodzaje norm prawnych i przepisów prawnych oraz rozumieć, jakie są ich praktyczne konsekwencje;
- określać zasady obowiązywania prawa w czasie i przestrzeni, praktycznie je zastosować;
- odróżniać rodzaje stosunków prawnych oraz świadomie w nich uczestniczyć;
- analizować proces stosowania i stanowienia prawa;
- pojąć rolę prawa w demokratycznym państwie prawa;

- określić hierarchię i rodzaje aktów normatywnych oraz docierać do źródeł informacji o obowiązującym prawie;
- właściwie zapisać i odczytać podstawę prawną;
- rozwiązywać proste, podstawowe problemy prawne wynikające z życia gospodarczego i codziennego;
- przewidywać skutki prawne określonych działań;
- odróżniać gałęzie prawa wchodzące w skład systemu polskiego prawa;
- określić podstawowe instytucje wybranych gałęzi prawa i wykorzystywać je w życiu;
- sporządzać proste umowy cywilno-prawne, o pracę, pisma procesowe i nieprocesowe w sprawach cywilnych i gospodarczych;
- określić strukturę i rodzaje organów wymiaru sprawiedliwości, ochrony i obsługi prawnej oraz zakres ich kompetencji;
- założyć własną firmę i wybrać dla niej najkorzystniejszą formę organizacyjno-prawną;
- szanować istniejący porządek prawny państwa;
- stale aktualizować i pogłębiać wiedzę o prawie, stosownie do zmieniających się regulacji prawnych.

Osiągnięcie tych celów jest możliwe wtedy, gdy w prawidłowy i przemyślany sposób zostanie przeprowadzony proces dydaktyczny. Na kierunkach nieprawniczych nie można bowiem ograniczać się jedynie do wykładu jako podstawowej metody nauczania prawa. Należy pamiętać, że studia mają przygotować studentów do wykonywania konkretnych zawodów i pełnienia różnych ról społecznych, a więc muszą ich wyposażyć nie tylko w wiedzę teoretyczną, ale i praktyczną. Odmienność tego typu kształcenia powinna polegać nie tylko na dwustopniowej strukturze organizacyjnej i programowej, lecz – a może przede wszystkim – na różnorodności w stosowanych metodach i formach nauczania. Ta różnorodność jest szczególnie wskazana i możliwa wtedy, kiedy uczelnie są przystosowane do prowadzenia zajęć w małych grupach, szybko reagują na zmieniające się zapotrzebowanie na kierunki kształcenia, są ściśle powiązane z organizacjami gospodarczymi i pracodawcami.

Pamiętać również należy, że na kierunkach nieprawniczych prawo występuje jako przedmiot dopełniający wykształcenie, a więc studentom będzie brakowało podstawowych wiadomości na przykład z logiki prawniczej, filozofii prawa czy zasad interpretacyjnych, co dodatkowo może potęgować trudności w poznawaniu i rozumieniu niełatwej przecież materii. Tym bardziej więc należy szukać takich rozwiązań, by trudne problemy prawne zostały przekazane w sposób gwarantujący należyte ich poznanie i zrozumienie oraz nabycie niezbędnych umiejętności praktycznych. Wydaje się, że zapowiadane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego zmiany systemowe mogą sprzyjać realizowaniu tych założeń. Przewidują one między innymi wprowadzenie dla uczelni uprawnienia do tworzenia własnych kierunków i programów studiów oraz silniejsze powiązanie studiów z praktyką poprzez:

- wspieranie realizacji procesu kształcenia przy udziale przedsiębiorców, w tym także prowadzenie zajęć ze studentami przez pracowników praktyków, niebędących nauczycielami akademickimi (np. przez prawników);
- stymulowanie kształcenia wspólnego z pracodawcą, w tym także na zamówienie pracodawcy w celu lepszego przygotowania do potrzeb rynku pracy;
- wprowadzenie obowiązku monitorowania przez uczelnie losów absolwentów;
- przygotowanie programów studiów na podstawie oceny umiejętności i wiedzy dokonywanej przy udziale pracodawców;
- stymulowanie działań uczelni na rzecz realizacji procesu uczenia się przez całe życie (wpisanie do zadań uczelni programu Lifelong Learning).

Podsumowując, można stwierdzić, że edukacja prawna jak i prawnicza nie może być efektywna bez nasycenia jej elementami praktycznej nauki zawodu, która powinna uzupełniać teoretyczną wiedzę ogólną. Dlatego nauczyciele akademicy odpowiedzialni za prowadzenie przedmiotów prawnych powinni preferować metody aktywizujące, stawiające na samodzielność i kreatywność studenta, wykazujące związek prawa z praktyką zawodową i życiem codziennym.

Bibliografia

- Bereźnicki F. 1994. *Dydaktyka ogólna w zarysie*. Koszalin: Wyd. Miscellanea.
- Czerska B. 1986. *Poznanie wartości*. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza. ISBN 83-203-1504-2.
- Denek K. 1999. *Uniwersytet przelomu drugiego i trzeciego milenium*. Opole: Wyd. Uniwersytetu Opolskiego.
- Dubel L., Korybski A., Markwart Z. 2002. *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*. Kraków: Wyd. Zakamycze. ISBN 83-7333-000-3.
- Gneta B., Koczanowski J., Żabiński Z., Żuławska C. 2003. *Encyklopedia prawa dla ekonomistów*. Kraków: Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Hiszpańska B. 1994. *Pomóż młodzieży znaleźć wartości – drogowaskazy*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. ISBN 83-85295-13-5.
- Jabłońska-Bonca J. 2001. *Podstawy prawa dla ekonomistów*. Warszawa: Wyd. LexisNexis. ISBN 83-7334-296-6.
- Korybski A., Leszczyński L., Pieniążek A. 2007. *Wstęp do prawoznawstwa*. Lublin: Wyd. UMCS. ISBN 978-83-227-2756-0.
- Kufel J., Siuda W. 2001. *Prawo gospodarcze dla ekonomistów*. Poznań: Wyd. Scriptus. ISBN 83-902775-3-0.
- Kupisiewicz Cz. 1996. *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN. ISBN 83-7066-590-X.
- Maritain J. 1993. *Od filozofii człowieka do filozofii wychowania*. W: Adamski F. (red.). *Człowiek. Wychowanie. Kultura*. Kraków: Wyd. WAM. ISBN 83-7097-006-0.
- Okoń W. 2003. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Warszawa: Wyd. Akademickie „Żak”.
- Pasterniak W. 1993. *Dydaktyka wartości*. W: Adamski F. (red.). *Człowiek. Wychowanie. Kultura*. Kraków: Wyd. WAM. ISBN 83-7097-006-0.

The objectives of legal education in non-law universities

S u m m a r y: The operation of numerous public and private universities educating in broadly defined economic or social sciences is due to the fact of entering of legal subjects into study programs of particular fields or majors. Thus, the legal education appears also in non-law subjects as a supplement to economic education or as leading education in other fields, such as administration. The knowledge of law is a necessity for every citizen, but its importance increases particularly in the cases of people, who act as independent policy makers in both economical and organisational units as well as state and local authorities, whose responsibilities are associated with economic processes.

K e y w o r d s: legal education, law education, law awareness, quality of education
